

Hvad Michel de Certeaus blinde vandringsmand så i New York

Tanker om byens (u)målbare orden

At hæve sig op på toppen af World Trade Center er at fjerne sig fra byens indflydelse. Kroppen er ikke længere omsluttet af gaderne, der vender og drejer den efter anonym lov; og hvad enten den leger eller bliver leget med, er den heller ikke underlagt hverken den uro, som opstår af alle disse forskelle, eller newyorkertrafikkens nervøsitet. Den, som går derop, forlader den masse, der i sig indoptager og sammenblander enhver identitet, hvad enten den tilhører en ophavsmand eller en tilskuer. Den Ikaros, der svæver over disse vande, kan være ligeglad med Daedalus og alle hans kneb i bevægelige og endeløse labyrinter. Hans opstigning omdanner ham til voyeur. Den bringer ham på afstand. Den forvandler den verden, som forheksede én, og som man var 'underlagt', til en tekst, man har foran sig, for øjnene af sig. Den gør det muligt at læse, at være solens Øje, guds blik. Det eksalterede ved en sådan skopisk og gnostisk påvirkning. At være dette seende punkt og intet andet, det er den fiktion, der knytter sig til viden.¹

I bogen *Hverdagslivets opfindelse* (fr. 1980, eng. 1984, da. (uddrag) 2010)² udfolder den franske tænker Michel de Certeau (1925-1986) en modernitetskritik: En kritik af oplysningsprojektets rationalisering og strukturering af den menneskelige livsverden i overskuelige, standardiserbare og ofte numeriske kategorier, enheder og mønstre, der nemt kan bemægtiges, styres og kontrolleres. De Certeau undersøger derfor steder, hvor der kan lokaliseres modstand mod denne

<

Fra værket *Enlargements* af billedkunstner Johan Rosenmunthe. Billedet til venstre viser New Yorks højhustage, set fra Empire State Building. På side 40-41 vises forstørrede detaljer af dette fotografi. Værket er publiceret som bog under navnet *Élargissements* (Études, 2011).

implicitte magtudøvelse, og retter sit blik på hverdagslivets praksisformer. Her ser han et potentiale for at sætte nærhed over distance, langsommelighed over effektivitet, intuition over målbarhed, kvalitet over kvantitet.³ For de Certeau står den moderne storby som en potent, men også dobbelt betydningsbærer, der forstås gennem en uforløst stereoskopisk betragtningsform, idet byen på en gang er symbol på moderne rationalitet, men også som et sted, hvor det moderne samfunds underliggende malaise ifølge de Certeau kan møde modstande.⁴

Især er det lille kapitel med overskriften "Vandringer i byen"⁵ fra bogen *Hverdagslivets opfindelse* blevet pligtlæsning for generationer af forskere og studerende inden for by- og kulturstudier. I denne tekst, som jeg har citeret et uddrag af ovenfor, modstiller de Certeau et abstraherende blik, han tilskriver "landskabsarkitekten, byplanlæggeren eller kartografen"⁶ – som han forestiller sig ser ned på byen fra toppen af det nu ikke længere eksisterende World Trade Center i New York, hvorfra de kan opmåle, reducere, repræsentere og effektivisere byens uoverskuelige totalitet – med den erfaring, de mennesker, der går i byens gader, får af byen. Han kalder fodgængerne for "blinde vandringsmænd"⁷, da de hverken kan overskue eller bemægtige sig byens strukturer, men er opslugt af dens overvældende liv og masse – og netop i kraft af deres blinde skrøbelighed tilskriver de Certeau dem et potentiale for at yde modstand mod den herskende orden. I kraft af dette metaforiske modsætningspar eksponeres den seendes overblikposition som en magtfigur, da overblik bliver sat lig med viden. Det er billeder som dette, der i høj grad har knyttet de Certeau sammen med den modernismekritik i arkitektur og planlægning, som etableredes i løbet af 1960'erne, hvor utopiske forestillinger om det gode liv båret af den arkitektoniske modernisme og planlægnings storskalabyggerier særligt i og omkring de store byer begyndte at vise sig problematiske, naive og på deres egen måde totaliserende.⁸ Afslutningsvis i citatet understreger de Certeau imidlertid denne viden – og derfor også denne magtposition – som værende en fiktion, hvorved vi fornemmer, at den målbare og abstraherede, ordnede og ordentlige by, som kan ses fra toppen af World Trade Center, i sig selv er et skinbillede og derfor et falsk grundlag for den seendes eksponerede position. Som kulturteoretikeren Ben Highmore har pointeret, er sådanne konstante relativiseringer i forhold til de begrebslige modsætningspars yderpositioner sigende for den måde, diskussionen i *Hverdagslivets opfindelse* er bygget op på. Dette gør, at vi må være varsomme i vores tilgang til teksten:

De Certeau plays a tricky game. In trying to escape from the reductive language of 'bipolar' thought his writing insists on employing a series of binary terms. The first volume of *The Practice of Everyday Life* reads as a sustained orches-

tration of binary terms: consumption versus production; reading versus writing; tactics versus strategies; space versus place; the spoken versus the written. What makes de Certeau's manoeuvre so awkward (and seemingly so easy to mistake) is this use of binary terms to challenge the structure of binary thought. Semantically overlapping, terms such as 'strategies and tactics' refuse to be straightforward antagonists in a debate about power and resistance. Instead they allow, I will argue, the opportunity for differentiation.⁹

I "Vandringer i byen" laver de Certeau en rumlig og begrebsmæssig kobling, der understreger, at det, der ses fra et distanceret perspektiv og derfor netop kan overskues, opmåles og kategoriseres, samtidig indeholder en problematisk abstraktion, et falsk grundlag for viden. Argumentets dobbelte og gensidigt ophævede logik hensætter læseren i en fortolkningskrævende position fuld af det, receptionsteoretikeren Wolfgang Iser har kaldt "Leerstellen"¹⁰, hvor denne binære logiks kompleksitet konstant skal udredes, for at nuancering og differentiering af begreberne er mulig, men at dette i høj grad er et arbejde, der må gøres af læseren selv. Jeg vil i denne artikel gå ind på denne præmis både som en mulighed og som en opfordring til varsomhed, men samtidig argumentere for, at netop koblingerne mellem distance, orden og dominans skaber et misforhold. En begrebslig forvridding, hvorved det bliver svært at forstå det hermeneutiske potentiale, fx en arkitektonisk struktur eller repræsentation indeholder, således at denne struktur – ja sågar byen som enhed – kan forstås som en samlende ramme eller horisont for de mennesker, der bruger den. Jeg vil tage udgangspunkt i Highmores antagelse, at dette skal ses i sammenhæng med den måde, de Certeaus analyse bygger på dualistiske begrebspar, og at hans på mange måder poetiske og tætte stil på samme tid lægger op til begrebernes overskridelse og muliggør, at dualismerne fastholdes.¹¹

Udgangspunktet for nærværende bidrag er derfor, at de Certeaus vandringsmand slet ikke er en så skrøbelig, blind figur, der opslugt af byens masse bevæger sig uvidende igennem den, som man kunne forledes til at tro. Som Buchanan skriver, "de Certeau does not champion the view 'down below'",¹² selvom hans billedsprog i høj grad opskriver de momenter, hvor forståelse sker ud fra grader af nærhed. Mere end at beskrive en absolut og dog insisterende modsætning mellem blikket "fra oven" og "fra neden"¹³ skal også disse positioner ses som yderpunkter på et kontinuum mellem den seende og den blinde, det synlige og usynlige, viden og ikke-viden, byens institutionelle og hverdagslige liv, og det er vigtigt at betone, at relationen mellem disse forhold ikke er entydig og ikke blot bør differentieres, men også relativeres.

Hvis denne læsning således ikke afføder muligheden for at afsløre præcist, hvad det så er, de Certeaus blinde vandringsmand *ser* i New Yorks gader, håber jeg at kunne give en indikation af, hvordan denne måde at være del af byen på – netop i kraft af en konstant nærværende (reflektorisk) distance – er med til at skabe grundlaget for både at tage del i og forstå byen som en udvidelse af hverdagslivets præmis. På samme måde vil jeg tage udgangspunkt i, at de repræsentationer og “måleredskaber”, faggrupper som byplanlæggere, landskabsarkitekter og kartografer bruger til at nærme og tilegne sig byen med, også må indskrives i dette kontinuum af nærhed og distance i kraft af, at de netop bevidst forsøger at skabe distance mellem den direkte erfaring af et givent sted og fortolkning af stedet og konteksten. Hvis den blinde vandringsmand befinder sig i et kontinuum mellem det *at se* og *ikke at se*, er også den blindes modsætning, den ultimativt seende fra toppen af World Trade Center, indskrevet i dette kontinuum. Det, de deler, er muligheden for at indtage en position, hvor det at forstå byen som en samlende horisont bliver muligt gennem filosofisk refleksion eller reflekteret praksis. For bag enhver fortolkning gemmer der sig en forenkling, et greb, man naturligvis skal være sig bevidst, og som nemt kan udnyttes og udpines i abstraktionens tjeneste, men som samtidig peger på det, der skaber selve forståelsens mulighedsrum.¹⁴ Jeg vil således netop udpege forholdet mellem byen og dens repræsentationer, mellem den erfarende krop, der bevæger sig gennem byen, og en forståelse for byens orden som noget, der i høj grad bæres af visualitet, og som derfor indeholder elementer, der både *er* og *ikke er* “målbare”.

Et centralt tema i denne diskussion er derfor antagelsen, at “orden” ikke kun er lig med magt. Og det at have et ønske om at ville forstå byen gennem at skabe særlige repræsentationer af den – hvilket både landskabsarkitekten, byplanlæggeren og kartografen i kraft af deres fagligheder og arbejdsredskaber som tegninger og modeller i høj grad gør – heller ikke *nødvendigvis* er det samme som at ville betvinge sig den (selvom dette uden tvivl *kan være* tilfældet og *er* og *har været* det i meget moderne arkitektur og byplanlægning). Med denne artikels udvalg af passager fra *Hverdagslivets opfindelse* er målet derfor at indbyde til differentiering og relativisering af de Certeaus problematisering af byens visuelle orden som en relevant erfaringsverden. Ved afslutningsvis at inddrage den amerikanske filosof James Dodds læsning af den tjekkiske fænomenolog Jan Patočka vil jeg derudover overveje, hvordan det er muligt at beskrive og forstå potentialet i byens (u)målbare orden på en måde, der indbyder til yderligere relativisering af de dualistiske begrebspar, som de Certeau på trods af sit værks evokative læsninger og vigtige opskrivning af det hverdagslige er en eksponent for.

Syn, magt og by hos de Certeau

Michel de Certeaus bog *Hverdagslivets opfindelse* har sit udspring i en bestilt forskningsrapport fra 1974, som han udførte for det franske statslige institut *Délégation générale à la recherche scientifique et technique* (DGRST). Selve bogen blev først udgivet flere år senere og udkom på forlaget Gallimard i 1980, før den blev oversat til engelsk i 1984, hvor den blev udgivet på University of California Press kort inden de Certeaus død i 1986. Michel de Certeau var en fransk filosof, teolog og historiker, hvis radikalt tværvideenskabelige og ofte kollektive arbejdsform gør det svært at indplacere ham – såvel som bogen *Hverdagslivets opfindelse* – inden for et specifikt videnskabeligt felt. I sit arbejde bevæger han sig mellem felter så forskellige som historie, etnologi, sociologi, antropologi, økonomi, litteraturvidenskab og filosofi. Hans interesse i hverdagslivet og hans tese omkring hverdagslivets praksisser som en potentiel “modmagt” blev i høj grad vakt i forbindelse med studenteroptøjerne og de politiske omvæltninger i Paris i og efter 1968 og har derfor udspring i en konkret socio-politisk kontekst, hvilket interessant nok i høj grad også er en bymæssig kontekst.¹⁵

I *Hverdagslivets opfindelse* udfolder de Certeau en kritik af drivkræfter, der i høj grad er centrale i det moderne samfund, og som han aflæser i den måde, den menneskelige livsverden igennem forskellige rationaliserende og objektificerende processer gøres manipulerbar, så den kan bemægtiges og kontrolleres – både konkret, fx i forhold til arkitektur og byplanlægning, og mere abstrakt i forhold til generelle magtstrukturer.¹⁶ De Certeau forsøger med sine læsninger i stedet at synliggøre steder og praksisser, der indebærer en modstand mod denne totaliserende form for magt. Udgangspunkt for teksten er således, at han ved at undersøge hverdagslivets praksisformer kan få usynlige kræfter, der yder modstand mod disse totaliserende tendenser, gjort begribelige for læseren. Derfor retter de Certeau sit fokus mod den moderne storby, som står som et symbol på moderne rationalitet.¹⁷

Problemfeltet, de Certeau opridser, har dybe rødder i den moderne kultur. Det var således så tidligt som i det 16. århundrede, foreslår de Certeau, at byen fra at have været opfattet som “fakta” – altså som noget faktisk, konkret, håndgribeligt og materielt – i stedet bliver et abstrakt begreb, “der omdanner den urbane *kendsgerning*”, således at denne kendsgerning fra da af “kan behandles som en relevant enhed af byplanlægningsmæssig ratio.”¹⁸ De Certeau ser denne opskrivning af en urbanistisk rationalitet som et brud, han beskriver som et slags bykulturens syndefald, idet byen med ét kan underlægges både visuel og konceptuel dominans. Denne abstraherende gestus gør, at den ellers konkrete by, som jo til alle tider har dannet en konkret ramme om menneskelig praksis, bliver

behandlet som et koncept, der kan manipuleres med efter forgodtbefindende, netop af de faggrupper, som er med til at forme den. Dette sker ifølge de Certeau helt konkret gennem forskellige repræsentationsteknikker såsom kartografien, som jo sigende nok udvikles i forbindelse med de opdagelsesrejsendes udforskning, kortlægning – og territoriale bemægtigelse – af kloden i den tidlige modernitet.

Ifølge de Certeau kan der trækkes en direkte linje fra kartografien til moderne byplanlægning, som begge beskrives som fagligheder, der netop lægger et særligt blik på verden på en måde, som tillader denne glidning fra udforskning til bemægtigelse. Dette blik karakteriserer de Certeau som en sammensmeltning af det, han kalder en *perspektivisk* og en *prospektivisk* synsmåde.¹⁹ Den monokulære perspektiviske synsmåde udbredes særligt i de visuelle kunstgenrer og i arkitekturen i renæssancen. For de Certeau betegner det perspektiviske syn en visuel dominans over et givent sted eller rum og en rumopfattelse, der indebærer et isometrisk, homogent og i alle retninger uendeligt udstrakt rum.²⁰ Den tidsligt udstrakte pendant hertil er det, de Certeau kalder det *prospektiviske* syn, altså en fremtidsorienteret synsmåde eller orientering, som peger på moderniteten og det moderne kapitalistiske samfund som indebærende en fremtids- og fremskridtsorienteret tidsopfattelse.²¹ To måder at se på, én, der er tidsligt, og én, der er rumligt orienteret, som ifølge de Certeau sammen underlægger sig spontanitet og rigidom i byens kulturelle lag og er med til at muliggøre, at byen reduceres til en overskuelig repræsentation på kortets flade. Byen opstilles som en begrebslig og fuldstændigt afkoblet struktur, man kan manipulere med og frit benytte til at effektivisere byen forstået som system, samtidig med at byen selv som konkret livsverden for mennesker glider i baggrunden.²²

Når det kommer til byen, er de Certeaus kritik af en rent funktionel forståelse af byen som et system repræsentativ for en lang række modernitets- og modernismekritiske stemmer særligt i det 20. århundredes anden halvdel. Og som kritisk perspektiv er den naturligvis yderst valid og stadig aktuel. I arkitekturhistorisk forstand har vi her at gøre med en kritik, der minder om kritikken af den arkitektoniske modernisme, hvis grundtanke er at opdele byen i funktionelle enheder, der kan skrives på formler i form af diagrammer.²³ Byer, der som Le Corbusiers Ville Radieuse er utopier, som skal bygges på et *tabula rasa* uden forankring i historien, kontrolleret ned til mindsteenhederne, samtidig med at kroppens skala negligeres. Vi er hermed på sporet af, hvordan de Certeaus analyser af hverdagslivets praksisser i udgangspunktet må ses som absolutte modpoler til denne funktionelle opfattelse af urbaniteten, og at byplanlæggerens eller kartografens dobbelte syn kan ses som en kilde til abstraktion og magtudøvelse. Spørgsmålet

er så, hvordan vi har mulighed for at differentiere og relativere denne argumentationskæde, så vi kan begynde at se det mulighedsrum for fortolkning, dette perspektiv indebærer.

At se og ikke at ville se

Det ultrakorte kapitel i *Hverdagslivets opfindelse*, som følger efter "Vandringer i byen", har i den engelske oversættelse overskriften "Railway Navigation and Incarceration".²⁴ Her fremsætter de Certeau en analyse af den måde, hvorpå togpassageren ser og oplever omgivelserne, for at fremføre endnu et eksempel på den problematiske forståelse af verden – og i høj grad byen – som begreb, som billede, som repræsentation, som vi så udfolde sig for byplanlæggerens blik fra toppen af World Trade Center i det foregående kapitel. Det er altså ikke kun byplanlæggeren, landskabsarkitekten eller kartografen, hvis synsmåde er determineret af særlige repræsentationsteknikker, der reducerer byen til et billede. Den måde, hvorpå det omgivende fremstår for den, der kører i tog, hvilket jo er en del af mange menneskers daglige transport gennem byen, figurerer nærmest som en mikromagt med reference til Foucaults magtteorier. Det er en usynlig, snigende form for magt, der helt ubemærket betvinger sig togpassagerens sanses-apparat, og som de Certeau præsenterer som en fremmedgørende effekt, der instituerer en distance og uovervindelig grænse mellem subjekt og verden.

A TRAVELLING INCARCERATION. Immobile inside the train, seeing immobile things slip by. What is happening? Nothing is moving inside or outside the train. (...) Only a rationalized cell travels. A bubble of panoptic and classifying power, a module of imprisonment that makes possible the production of an order.²⁵

Togets hurtige rejse gennem landskabet får helt særlige konsekvenser for passagerens blik. Toget beskrives som panoptisk, togpassageren er lukket inde i togets metalbur som en fange i toget, der som en panoramisk se-maskine determinerer den måde, hvorpå man kan se, den måde, hvorpå man kan opleve, og afskærer togpassageren fra autentisk erfaring – et forhold, der tydeligvis er negativt beskrevet. Når passageren kigger ud af togets vindue, repræsenteres det omgivende landskab som en billedflade tømt for rummets iboende vektorielle bevægelser. Landskabet reduceres til en serie af billeder af steder, hvori hvert element er indplaceret i overensstemmelse med en på forhånd fastlagt logik. Selve togets fart skaber en usynlig grænse mellem indre og ydre og eksisterer som en uundgåelig præmis. Oplevelsen af det omgivende er da determineret af toget som et

medium, hvis repræsentationsform den togrejsende er underlagt. Togkupeen opleves som et stilleben, der står over for landskabets tilsvarende tableau. Farten markerer grænsen mellem beskuer og det beskuede og er bestemmende for måden, det omgivende aflæses på. Landskabet stivner. Det bliver et billede.²⁶

Vi beskæftiger os i denne lille beskrivelse måske ikke direkte med en oplevelse af byen, men dog med et subjekt i bevægelse som del af en hverdagslig mobilitetsform samt med mulighederne for overhovedet at få en adækvat erfaring af omgivelserne. Det er blikkets mulighedsbetingelser, der analyseres – og hos togpassageren er der en negativ vurdering af den distance mellem togpasser og det omgivende, som er indstiftet af toget: Både i forhold til togpassagerens muligheder for at få en direkte og derfor adækvat og autentisk erfaring af det omgivende, men også i forhold til at skabe en form for kulturel produktion, som netop går på tværs af dominansforholdene. Det er en parallel til denne forståelse, de Certeau så dramatisk udfolder, når han beskriver, hvordan New York fra toppen af World Trade Center kan underlægges blikkets dominans. Som det indledende citat i nærværende artikel henviste til, beskriver de Certeau en proces, hvorigennem der skabes en voyeur-figur, der med et mono-okulært øje fremmedgøres fra byen og løftes ud af byens greb, så den kan overskues og dermed beherskes, gøres til et transparent system. Men i analysen af byen bliver denne såkaldte voyeur-gud modstillet med fodgængerne, der bor “dernelde (*down*) – på den anden side af den tærskel, hvor synligheden ophører.”²⁷ I beskrivelsen af toget er det således ikke højde, men fart, der ifølge de Certeau skaber en distance fra verden. Men ligesom vi så det med den seende fra toppen af World Trade Center, må vi således også her lede efter de hints, de Certeau giver os, for at kunne reflektere over denne synlighed som en fiktion og for således bedre at kunne forstå, differentiere og relativere begrebsparrene.

I det kapitel i *Hverdagslivets opfindelse*, der følger umiddelbart efter kapitlet om toget, og som i den engelske oversættelse bærer titlen “Spatial Stories”,²⁸ opererer de Certeau med en interessant distinktion mellem *sted* og *rum*: Hvor stedet er kendetegnet ved en stabil tingenes orden, er rum defineret af retningsvektorer, hastigheder og tidsvariabler og opstår som “the effect produced by the operations that orient it, situate it, temporalize it.”²⁹ Rum er derfor ifølge de Certeau et *praktiseret sted*.³⁰

Ligesom der ligger en abstraherende gestus i at se byen fra toppen af World Trade Centers 110. etage, ser man også i de Certeaus analyse af togrejsen, hvordan vinduet og skinnerne indstifter en distance til det omgivende. Denne adskillelse sikrer stedet stabilitet og gør den rejsende til en distanceret beskuer, som ikke er en del af de *operationer* eller *praktikker*, der betinger rummet. En *strategi* er

en institutionel regulering, der synliggør og overskuer fra et overordnet anskuelsspunkt og implicerer et vertikalt dominansforhold. Praktikker, operationer og *taktikker* er derimod tidsligt udstrakte. De er horisontale artikulationer, en pluralitet af usynlig kraft og forsøg på at *gøre brug* af rummet.³¹ Således forholder praktikker, operationer og taktikker sig til strategier på samme måde, som rum forholder sig til sted. Med en henvisning til den franske fænomenolog Maurice Merleau-Ponty sammenlignes begrebsparret sted/rum med idéen om et geometrisk, målbart rum, der lader sig repræsentere fx kartografisk. Dette *geografiske* rum kontrasteres af en *antropologisk* rumlighed, der udgør en fænomenologisk erfarings sfære, som relaterer til den enkeltes (kropslige) forhold til og interaktion i en given omverden, en given situation, en specifik betydningshorisont.

Analysen af toget påpeger, hvordan toget som *locus* for erfaring gør det svært for den rejsende at indgå i en sådan produktiv interaktion med det omgivende. Den togrejsende er distanceret fra de praktikker, der kan omforme sted til rum, og kan derfor kun forholde sig til det omgivende som fikserede steder: Den distancerede beskuer betaler for sit overblik ved at være løsrevet fra en direkte kropslig forankring i og kontakt med det miljø, han bevæger sig igennem. Og de Certeau understreger, hvordan man i toget helt konkret oplever et "loss of footing".³² Der er altså tale om noget så simpelt som et tab af en ligefrem kropslig kontakt med det omgivende.

Dette henfører til et andet modsætningspar, der står centralt hos de Certeau: distinktionen mellem *at se* og *at gøre*, som introduceres i forbindelse med byen. Set på afstand bliver byen repræsenterbar, den kan aflæses og forstås. Med World Trade Center-bygningens 420 meter høje tårn er tårnet medvirkende til at konstruere det, de Certeau kalder en "fiktion, der skaber læsere, og som forvandler byens kompleksitet til noget læseligt og får dens uigennemsigtige bevægelighed til at størkne i en transparent tekst".³³ Når byen kommer på afstand, omformes den af beskueren til en læselig struktur, men overblikket udglatter rummets kompleksitet og gør det til et sted, et geografisk måleligt rum. Man kan sige, at byen bliver et kort, en afbildning, som derved fremstår som en tekst, et objekt, der kan læses og undersøges. Det er denne abstraktionsproces, der lader øjet bemægtige sig det beskuede ved at objektivisere det og muliggør, at den togrejsende kan omforme omgivelserne til et dødt interiør, der kan overskues og derfor repræsenteres. Man kan således sige, at mens den distancerede tilskuer *læser* byen, er den, der går i byen, med til at *skrive* den. Han har ikke overblikket eller distancen, for han er selv en del af processen, bevæger sig i rummet og *gør brug* af det, men netop uden mulighed for at overskue sine bevægelser. Hvis den voyeuristiske tilskuer læser teksten, er den, der bevæger sig gennem byen, i færd med at

komponere en tekst, han ikke kan læse. Derfor sammenlignes han af de Certeau med en blind, der bevæger sig gennem byen, hvilket han beskriver således:

De netværk, der opstår af denne fremadskridende og krydsende skrift, udgør en mangfoldig historie, som hverken har ophavsmand eller publikum, men består af stumper af baner og forvriddninger af rum: I forhold til repræsentationerne er og bliver denne historie noget andet, både i det dagligdags og i det helt store perspektiv.³⁴

Denne tankefigur går igen hos de Certeau, ofte som en slags tale-handlingsteori: Det at gå gennem byen sammenlignes med en udsigelse, der er processuel, mens selve objektet, repræsentationen, fx kortet, er et udsagn, der er fikseret og læseligt. Det er derfor interessant at bemærke, at de Certeau i forlængelse af sin analyse af toget peger på det paradoksale i, at mens toget omformer landskabet til et tableau, åbnes der for en anden erfaring end vinduets reduktive repræsentation af det omgivende. Selve denne abstraherende gestus bærer her et næsten mytopoetisk potentiale:

But paradoxically it is the silence of these things put at a distance, behind the windowpane, which, from a great distance, makes our memories speak or draws out of the shadows the dreams of our secrets.³⁵

Selve repræsentationen af det omgivende, så det kan læses som en tekst, muliggør her en situationel repræsentation og historisk forankring af den enkelte i det ellers så overvældende ikke-repræsenterbare åbne land. En intuitiv, mystisk og drømmerisk forståelse. Når de Certeau her udfolder det paradoksale i, at togets repræsentation af det omgivende kan starte en erindringsproces hos subjektet, ligger der en dobbelt og mere inklusiv forståelse af den rejsendes mulighed for at lade det omgivende fremstå som en meningsbærende kontekst. På samme måde må vi kunne konkludere, at der ligger en potentiel kritisk manifestation i at forsøge at forstå byens kompleksitet gennem fx visuelle repræsentationer. Byen har en egen orden – som også er visuel i karakter – og som tillader den enkelte at bevæge sig igennem den, at forstå den og at bruge den og netop derved undvige den rent teoretiske forståelse af byen – og spørgsmålet er, om vi ved at række ud mod andre diskurser bedre kan indfange forståelsespotentialet i et mere inklusivt begrebsligt apparat.³⁶

Byens (u)målbare orden

I artiklen “Jan Patočka and Built Space” bruger den amerikanske filosof James Dodd den tjekkiske fænomenolog Jan Patočkas begrebsapparat med ord som orientering og horisont til at spørge til, hvordan vi bedre kan forstå den kulturelle betydning af det, Dodd kalder “built space”.³⁷ Det centrale i nærværende sammenhæng er, hvordan Dodd udfolder disse begreber i forhold til spørgsmålet om distance vs. nærhed. Denne diskussion kan fx illustreres med henvisning til det afsnit af *Sein und Zeit*, hvor den tyske fænomenolog, filosofen Martin Heidegger introducerer begreber som “vorhandensein” og “zuhandensein”.³⁸ Heidegger, som Jan Patočkas arbejde er i dialog med, betoner, at det ikke nødvendigvis er sådan, at det, der er længst væk fra os i fysisk forstand, også føles, som om det er længst væk i “mental” forstand. Fx kan man sige, at hvis jeg taler med en kollega over frokostbordet, vil denne person føles vigtigere og “tættere på”, end de briller, der sidder på min næse. Først det øjeblik, jeg fx taber mine briller på gulvet, eller hvor de bliver så fedtede, at jeg har svært ved at se gennem dem, bliver jeg gjort opmærksom på deres eksistens – de bevæger sig helt konkret hen i forgrunden af min opmærksomhed og rykker på denne måde “tættere på”, samtidig med at jeg, idet jeg irriteres over deres manglende funktion, skaber en refleksiv distance til dem.

Disse processer kan naturligvis foregå på mange skalaer og også med omvendt fortegn. Men man kan sige, at enhver omgang med ting og med det byggede miljø – sågar i en bymæssig kontekst – er indskrevet i en sådan vekselvirkning mellem nærhed og distance.³⁹ En vekselvirkning, der ikke nødvendigvis modsætter sig det konkrete målelige eller abstrakte som sådan – hvis det nu fx er New Yorks gader, jeg betragter fra et udsigtspunkt. Dog er det vigtigt for Dodd at understrege, at situationen netop kun kan indgives mening, i kraft af at menneskelig handlen altid er indlejret i en fysisk kontekst, der i høj grad gives gennem en eksplicit visuel orden, fx når genkendelighed følger arkitektoniske typer, og genkommende strukturer som gader og pladser får en orienterende funktion i byen. Det er netop Dodds argument, at denne orden er indstiftet i kraft af vores distance til den.⁴⁰ Interessant nok er det jo præcist det, de Certeau på fornemste vis billedliggør, når han placerer et individ på toppen af den højeste bygning på Manhattan, hvorfra man kan kigge ned på byen. Men Dodd mener, at denne indstiftede distance er med til at give en konkret fornemmelse (præcis den konkrethed som *kendsgerning*, de Certeau refererede til i forhold til den førmoderne by) af sammenhæng – og derfor mulighed for orientering – med de fysiske rum og strukturer og de andre mennesker, der opererer inden for samme bymæssige horisont.

Ifølge Dodd er distance netop et fælles grundvilkår, fordi byen former en fælles horisont for mennesker, der ikke nødvendigvis står i noget forhold eller positiv defineret relation til hinanden (og som derfor ikke er værdiladet som sådan). Man kan sige, at den enkelte netop er forbundet med *de andre*, og derfor også med *det andet*, netop i kraft af horisontens u håndgribelige og i sig selv distante karakter. Som forståelsesmæssigt redskab bygger den netop på et princip om individets distance til de andre, til det andet, og endda en refleksiv distance til ens eget selv. Dette giver et andet begrebsapparat til at gensituere billedet af de Certeaus blinde vandringsmand. Dette er ikke givet, i kraft af at de Certeau med dette billede aktiverer den lille skala og kroppen, hvilket på sin vis ligger i tråd med fænomenologiens bidrag, men fordi den i høj grad aktiverer et positivt følelsesmæssigt register i forhold til forestillingen om grader af nærhed, og Dodd lader os forstå, at vi ud fra et fænomenologisk perspektiv ligeledes må tale om grader af distance på en måde, der ikke nødvendigvis er negativt ladet.

Ydermere er det vigtigt at understrege, at vi her har at gøre med en tankegang, som muliggør at se et hermeneutisk potentiale i den forenkling, fx arkitektoniske typer og (repræsentations)værktøjer på et vist plan muliggør. Hvis byen altid *er der* som en potentiel fælles horisont for de mennesker, der bruger den, så er dette ifølge Dodd kun muligt i kraft af den indstiftede distance hertil.⁴¹ Hvis vi skal følge denne tankegang til dørs, bør vi derfor netop beskæftige os med fænomener i byen, der eksplicit er præget af denne distance, og som fx har fremmedhed som deres konstitutive element.⁴² Et sådant fænomen kunne fx være anonymitet, der jo i mange bystudier, også de, der trækker på de Certeau, i stedet netop bliver udskaeldt som værende fremmedgørende.⁴³ Dette giver os et nyt blik på netop hverdagslivet, som de Certeaus bog *Hverdagslivets opfindelse* har været så vigtig til at fremhæve. I forhold til byen må vores mål være at forsøge at forstå hverdagslivet, som det udspiller sig i byen, netop i en vekselvirkning mellem nærhed og distance, mellem kendt og ukendt, mellem velbehag og uhygge, som et særligt urbant grundvilkår.⁴⁴ Og hvis vi tager Dodd på ordet, er dette et vilkår, der netop både opleves og skabes på tværs af de af de Certeau så opstillede dualismer, mellem nærhed og distance, mellem opslugthed og refleksion. Han beder os huske, at det kun er ved at indstifte distance, at (selv)refleksion og fortolkning overhovedet er mulig. Måske vi med James Dodds brug af Jan Patočka har fundet en anden vej og mere produktiv forståelse af byen og indgang til de Certeau. Dette er således en måde, hvorigennem vi kan begynde at fornemme, at det, den blinde vandringsmand *så* i New Yorks gader, hele tiden relativeres i forhold til byen som en horisont. En horisont, hvori hverdagslivet (med dets udsving mellem

det rutinemæssige, potentielt konfliktfyldte og ceremonielle), og hvis orden på én og samme tid er målbar og synlig og ikke-målbar, kun kan tilnærmes gennem fortolkningens distance.

NOTER

- 1 De Certeau, 2010, p. 36.
- 2 De Certeau, 2010.
- 3 Sekundærlitteraturen om de Certeau og om *Hverdagslivets opfindelse* i særdeleshed og derfor også det urbanteoretiske lag i hans tænkning, som denne artikel beskæftiger sig med, er stor og mangefacetteret. Af nyere kritiske læsninger, der udfolder kompleksiteterne i de Certeaus værk og kontekstualiserer dette, kan nævnes: Buchanan, 2000, og Highmore, 2002a, pp. 145-174.
- 4 Se fx Buchanan, 2000, pp. 19-25 og hans læsning af de Certeaus tekst "Ghosts in the City" om byudvikling mellem radikale tabula rasa- og bevaringslogikker. De Certeau, 1987.
- 5 De Certeau, 2010, pp. 35-55.
- 6 De Certeau, 2010, p. 38.
- 7 De Certeau, 2010, p. 38.
- 8 Ofte siges denne diskurs at starte med Jane Jacobs bog *The Death and Life of Great American Cities* (Jacobs, 1961), men den går naturligvis længere tilbage, hvilket bl.a. diskuteres i Heynen, 1999.
- 9 Highmore, 2002a, p. 154.
- 10 Iser, 1976, p. 284.
- 11 Se også Highmore, 2002a, pp. 153-144, som beskriver denne sproglige åbenhed som både central for de Certeaus bidrag, men også som "the project's biggest flaw" (p. 154).
- 12 Buchanan, 2000, p. 48.
- 13 Se Ian Buchanans diskussion af grundlaget for de Certeaus aldrig fuldt formulerede såkaldte "heterologi". Buchanan, 2000, pp. 68-85.
- 14 Se fx afsnittet om den hermeneutiske cirkel i Gadamer, 2010, pp. 270-276.
- 15 Se introduktion til *Hverdagslivets opfindelse* i Highmore (red.), 2002b, p. 63.
- 16 Der kan her trækkes paralleller til Michel Foucaults skrifter, fx den berømte bog om fængslets historie, *Overvågning og straf* (Foucault, 2002), hvor panoptikonnet som konkret arkitektonisk-rumlig struktur kobles sammen med den måde, forståelsen for subjekt, disciplinering og afstraffelse ændrer sig på i moderniteten. Se også Buchanans diskussion, bl.a. Buchanan, 2000, p. 14, og Clare Colebrooks artikel "Certeau and Foucault: Tactics and Strategic Essentialism", Colebrook, 2001.
- 17 Se også Highmore, 2002a, pp. 145-146.
- 18 De Certeau, 1984, p. 94.
- 19 De Certeau, 1984, p. 93.
- 20 Kunsthistorikeren Erwin Panofsky har beskrevet udviklingen og de kulturelle konsekvenser heraf i sin berømte tekst *Perspective as Symbolic Form* (Panofsky, 1991).
- 21 Det er noget af det, der er på spil i historikeren Reinhart Kosellecks begreb om den historici-stiske kronotop, der er så betegnende for 1800-tallet, se fx *The Practice of Conceptual History*, 2002.
- 22 Der ses naturligvis også overlap med fænomenologiske tilgange til byen – se særligt introduktionen til Steiner og Sternberg (red.), 2015, pp. 1-8.

- 23 Eric Mumford har i bogen *The CIAM Discourse on Urbanism, (1928-1960)* (Mumford, 2000) analyseret den historiske udvikling af det vigtige forbund CIAM's (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne) årlige møder i et diskursivt perspektiv.
- 24 De Certeau, 1994, pp. 111-114.
- 25 De Certeau, 1994, p. 111.
- 26 Jeg har undersøgt spørgsmål om det at se byen fra et køretøj – primært bilen – i en anden artikel (Steiner, 2006), bl.a. i forhold til disse passager, de Certeau skriver om togrejsen, hvorfra dele af nærværende diskussion er taget.
- 27 De Certeau, 2010, p. 38.
- 28 De Certeau, 1994, pp. 115-130.
- 29 De Certeau, p. 117.
- 30 Larsen (1998), p. 81. Se også Steiner (2006).
- 31 Se også Buchanans (2002) diskussion og differentiering af disse begreber i kapitlet "Strategy and Tactics", pp. 86-107.
- 32 De Certeau, 1994, p. 112.
- 33 De Certeau, 2010, p. 37.
- 34 De Certeau, 2010, pp. 38-39.
- 35 De Certeau, 1994, p. 112.
- 36 For en tangerende diskussion dog med et helt andet udgangspunkt, se også den afsluttende diskussion, "Epilogue", i min bog *The Emergence of a Modern City. Golden Age Copenhagen 1800-1850* (Steiner, 2014), pp. 151-158.
- 37 Dodd, 2013. Se også mine diskussioner af Dodds arbejde i "Café Chairs, Bar Stools and Other Chairs We Sit on When We Eat. Food Consumption and Everyday Urban Life" (Steiner, 2016).
- 38 Se fx Heidegger, 2001, pp. 68-69. For en diskussion af begreberne på dansk, se Zahavi, 2000.
- 39 Dodd, 2013, p. 286.
- 40 Se også Carl, 2011, pp. 43-44.
- 41 Dodd, 2013, p. 290.
- 42 En uddybende diskussion af dette kunne bl.a. faciliteres af Lyn Lofland, 1973, og Richard Sennett, 1974.
- 43 Se Steiner, 2014, pp. 151-153.
- 44 Se indledningen til Hannerz, 1990. Se også mine diskussioner i "On the Unhomely Home. Porous and Permeable Interiors from Kierkegaard to Adorno" (Steiner, 2010).

LITTERATUR

- Buchanan, Ian: *Michel de Certeau. Cultural Theorist*, Sage, London, 2000.
- Carl, Peter: "Type, Field, Culture, Praxis", in *Architectural Design*, 81, 1, 2011, pp. 38-45.
- Certeau, Michel de: *L'Invention du quotidien*, in *Arts de faire*, Gallimard, Paris, 1980. Engelsk oversættelse: *The Practice of Everyday Life*, overs. Steven Rendall, University of California Press, Berkeley, 1984.
- Certeau, Michel de: "Le revenant de la ville", in *Traverses*, 40, 1987, pp. 74-87. Engelsk oversættelse er medtaget i Michel de Certeau, Luce Girard og Pierre Mayol, *The Practice of Everyday Life, Vol. 2: Living and Cooking*, overs. Timothy J. Tomasik, University of Minnesota Press, Minneapolis og London, 1998, pp. 133-144.
- Certeau, Michel de: "Vandringer i byen", overs. Niels Lyngsø, in Anne-Marie Mai og Dan Ringgard (red.), *Sted*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus, 2010, pp. 35-55.

- Colebrook, Clare: "Certeau and Foucault. Tactics and Strategic Essentialism", in *South Atlantic Quarterly*, 100(2), 2001, pp. 543-574.
- Dodd, James: "Jan Patocka and Built Space", in *Husserl's Ideen*, Lester Embree og Thomas Nenon (red.), Springer, Wien og New York, 2013, pp. 283-294.
- Foucault, Michel: *Overvågning og straf*, Det lille Forlag, København, 2002.
- Gadamer, Hans-Georg: *Wahrheit und Methode*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2010, pp. 270-276.
- Hannerz, Ulf: *Exploring the City. Inquiries Toward an Urban Anthropology*, Columbia University Press, New York, 1990.
- Heidegger, Martin: *Sein und Zeit*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 2001.
- Heynen, Hilde: *Architecture and Modernity. A Critique*, MIT Press, Cambridge, MA, 1999.
- Highmore, Ben: *Everyday Life and Cultural Theory. An Introduction*, Routledge, London og New York, 2002a.
- Highmore, Ben (red.): *The Everyday Life Reader*, Routledge, London og New York, 2002b.
- Iser, Wolfgang: *Der Akt des Lesens. Theorie ästhetischer Wirkung*, München, Wilhelm Fink Verlag, 1976.
- Jacobs, Jane: *The Death and Life of Great American Cities*, Random House, New York, 1961.
- Koselleck, Reinhart: *The Practice of Conceptual History*, Stanford University Press, Palo Alto, 2002.
- Larsen, Peter: "Fremtidernes byer, byernes fremtid", in Schantz Lauridsen, Palle (red.): *Filmbyer*, Hellerup, Spring 1998.
- Lofland, Lyn H.: *A World of Strangers*, Basic Books, New York, 1973.
- Mumford, Eric: *The CIAM Discourse on Urbanism, (1928-1960)*, MIT Press, Cambridge, MA og London, 2000.
- Panofsky, Erwin: *Perspective as Symbolic Form*, MIT Press, Cambridge, MA og London, 1991.
- Sennett, Richard: *The Fall of Public Man*, Norton, New York og London, 1974.
- Steiner, Henriette: "Byvandring på hjul. Når bilisten ser byen", *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*, 41/42, 2006, pp. 197-223.
- Steiner, Henriette: "On the Unhomely Home. Porous and Permeable Interiors from Kierkegaard to Adorno", *Interiors*, 1-2, 2010, pp. 133-147.
- Steiner, Henriette: *The Emergence of a Modern City. Golden Age Copenhagen 1800-1850*, Ashgate, Farnham, 2014, pp. 151-158.
- Steiner, Henriette: "Café Chairs, Bar Stools and Other Chairs We Sit on When We Eat. Food Consumption and Everyday Urban Life", in Samantha Martin-McAuliffe (red.), *Food and Architecture: At the Table*, Bloomsbury Academic, London, 2017, pp. 223-238.
- Steiner, Henriette og Maximilian Sternberg (red.): *Phenomenologies of the City. Studies in the History and Philosophy of Architecture*, Ashgate, Farnham, 2015.
- Zahavi, Dan: "Heidegger og rummet", in Anders Michelsen og Frederik Stjernfelt (red.), *Rum og fænomenologi*, Spring, København, 2000, pp. 62-90.